

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA 2 (P2)

NYENYANYANA/NYENYANKULU 2011

MEMORANDAMU

TIMARAKA: 70

Memorandamu leyi yi na 12 wa tipheji.

XIYENGE XA A: NOVHELE**NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana****XIVUTISO XA 1: XITSALWANA**

- Jamboti a a ri xirho xa ntlawa wa vugevenga wa Lefty kambe a ri exihundleni. ✓✓✓
- U pfunetile ku thangula na ku phanga switolo swo tala. ✓✓✓
- U dlele vanhu vo tala. ✓✓✓
- Jamboti a a tiyimiserile ku hambana na ntlawa lowu wa swigevenga. ✓✓✓
- Hi siku leri a a tiyimiserile ku hambana na ntlawa lowu hi rona u kumile Lefty a n'wi tshamerile ekaya kutani swi nga ha olovi ku baleka. ✓✓✓
- Hi siku ra kona a va fanele va ya thangula feme ya Jesco, leyi a yi ri na marhavi yo tala. ✓✓✓
- Jamboti hi yena a a lukile mano ya kona a tlhela a xiyaxiya na leswi mali a yi hlengeletisiwa xiswona kusuka eka marhavi ya feme. ✓✓✓
- Va tumbelerile movha wa mali wa ka Jesco eka patu ro suka eRita ku ya eDorah'dale. ✓✓✓
- Va siyile Bobs, un'wana wa xirho xa ntlawa wa vona etlhelo rin'wana laha a nga vekela bodo ya vuxisi ya leswaku patu ri pfariwile. ✓✓✓
- Yena na Lefty va yile eka lerin'wana tlhelo. ✓✓✓
- Movha wa ka Jesco wu fikile, kutani wu fika wu yima, hikuva a va vekerile ntsandze exikarhi ka patu. ✓✓✓
- Loko va ha ringeta ku teka mali Lefty na Bobs va duvuriwile va fela kwalaho. ✓✓✓
- Jamboti u biwile swinene a tlhela a yisiwa ejele leyi yi nga n'wi endla a tikuma a ri ePluimvee. ✓✓✓

Nhungu wa timhaka kambe mhaka yo hetelela yi ta averiwa mune wa timaraka.

[35]

Rhubiriki ya maavelo ya timaraka eka xitsalwana xa MATSALWA
Xiya ku hambana ka maavelo ya timaraka exikarhi ka Nkoka wa mahungu na
Xivumbeko, ku katsa na matirhiselo ya Ririmi

TIKHODI NA MAAVELO YA TIMARAKA		NKOKA WA MAHUNGU (25) Nhلامuselo ya nhlokomhaka. Vundzeni bya nkanelo, ku amukeleka na ku twisisa matsalwa.		XIVUMBeko NA RIRIMI (10) Xivumbeko, nkhlukelano na maandlalelo. Ririmi, thoni na maendlelo lama tirhisiwaka eka xitsalwana.
Khodi ya 7 80 – 100%	Vuswikoti bya le henhla ngopfu 20 – 25 wa timaraka	-Nhlokomhaka yi hlamuseriwile hi vuenti naswona swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Ku kombisa mahlamulelo ya le henhla ngopfu: 90%+. Vuswikoti bya le henhla ngopfu. -Nkanelo wa mahungu hi vumbhoni byo huma eka tsalwa. -Ku twisisa ka xiyimo xa le henhla ka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla ngopfu 8 – 10 wa timaraka	-Xivumbeko xa kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle ngopfu. -Nkanelo wa mahungu lama andlariweke kahle. -Xitayili, thoni, na ririmi swi kahle naswona swi pfumala swihoxo.
Khodi ya 6 70 – 79%	Vuswikoti bya le henhla 17½ – 19½ wa timaraka	-Nhلامuselo ya le henhla ka nhlokomhaka, ku katsiwa ka swilaveko mayelana na nhlokomhaka. -Nhلامuselo hi vuenti. -Miehleketo leyi boxiweke yo hambanahambana yo huma eka matsalwa. -Matsalwa ya kahle na vumbhoni byo huma eka matsalwa.	Vuswikoti bya le henhla 7 – 7½ wa timaraka	-Xitsalwana xi andlariwile kahle. -Masungulo na mahetelelo ya kahle. -Vuxokoxoko bya mahungu swa olova ku byi landzelela. -Xitayili, thoni na ririmi ra kahle swi fambelana na xikongomelo. -Maandlalelo lamanene.
Khodi ya 5 60 – 69%	Vuswikoti bya le henhlanganyana 15 – 17 wa timaraka	-Ku kombisa ku twisisa ka nhlokomhaka. -Miehleketo yo amukeleka mayelana na nhlokomhaka. -Miehleketo leyi vupfeke, kambe a hi hinkwayo yi nga na nseketelo lowu enerisaka. -Vumbhoni byo twisisa matsalwa.	Vuswikoti bya le henhlanganyana 6 – 6½ wa timaraka	-Xivumbeko xa kahle na nkhlukelano. -Masungulo, mahetelelo na tindzimana tin'wana ti andlariwe kahle. -Nkanelo wu nga landzeleleka. -Ririmi, thoni na xitayili swo pfumala swihoxo.

TIKHODI NA MAAVELO YA TIMARAKA		NKOKA WA MAHUNGU (25) Nhlamuselo ya nhlokomhaka. Vundzeni bya nkanelo, ku amukeleka na ku twisisa matsalwa.		XIVUMBeko NA RIRIMI (10) Xivumbeko, nkholukelano na maandlalelo. Ririmi, thoni na maendlelo lama tirhisiwaka eka xitsalwana.
Khodi ya 4 50 – 59%	Vuswikoti byo amukeleka 12½ – 14½ wa timaraka	-Ku kombisa ku twisisa nhlokomhaka, swilaveko hinkwaswo swi katsiwile. -Vumbhoni bya kahle byo seketela nhlokomhaka. -Mieheketo leyi seketeriweke a yi khorwisi. -Matwisiselo ya kahle ya tsalwa.	Vuswikoti byo amukeleka 5 – 5½ wa timaraka	-Vumbhoni byin'wana bya xivumbeko. -Xitsalwana xo pfumala xivumbeko na nkholukelano wa mieheketo. -Swihoxo switsongo swa ririmi, thoni na xitayili. Xivumbeko xa tindzimana xa kahle.
Khodi ya 3 40 – 49%	Vuswikoti byo enela 10 – 12 wa timaraka	-Ndlela ya xiyimo xa le hansi xa mahlamulelo ya xivutiso. -Ku twisisa kutsongo ka mahlamulelo ya nhlokomhaka. -Nkanelo wa nhlokomhaka a wu khorwisi, naswona wu na vumbhoni byitsongo byo huma eka tsalwa. -Mudyondzi u pfumala ku twisisa ka tsalwa.	Vuswikoti byo enela 4 – 4½ wa timaraka	-Xivumbeko xi na xihoxo xa nkunguhato. -Nkanelo a wu andlariwangi kahle. -Xivumbeko xa tindzimana xi na swihoxo. -Swihoxonyana eka ririmi, thoni na xitayili.
Khodi ya 2 30 – 39%	Vuswikoti bya madyondza 7½ – 9½ wa timaraka	-Mbuyelelo wa mahlamulelo, mikarhi yin'wana mieheketo a yi fambelani na nhlokomhaka. -Ku pfumaleka ka vundzeni bya nkoka. -Mieheketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya xitshuriwa na tsalwa.	Vuswikoti bya madyondza 3 – 3½ wa timaraka	-Maandlalelo yo ka ya nga enerisi na xivumbeko xo ka xi nga kunguhatiwangi, leswi kavanyetaka nkholukelano. -Swihoxo swa ririmi na xitayili xo hoxeka leswi endlaka xitshuriwa xo ka xi nga amukeleki. -Xihoxo eka xivumbeko xa tindzimana.

TIKHODI NA MAAVELO YA TIMARAKA		NKOKA WA MAHUNGU (25) Nhلامuselo ya nhlokomhaka. Vundzeni bya nkanelo, ku amukeleka na ku twisisa matsalwa.		XIVUMBEKO NA RIRIMI (10) Xivumbeko, nkhlukelano na maandlalelo. Ririmi, thoni na maendlelo lama tirhisiwaka eka xitsalwana.
Khodi ya 1 0 – 29%	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0 – 7 wa timaraka	-A swi olovi ku landzelela nhlokomhaka leyi kaneriwaka hikuva nhلامulo yi na vuxaka byitsongo na nhlokomhaka. -Leswi a ringetisaka xiswona ku hلامula xivutiso i swa xiyimo xa le hansi. Timhaka titsongo leti twalaka a ti na vumbhoni bya leswaku ti huma ebukwini. -Miehleketo yo tsana swinene ya matwisiselo ya xitshuriwa na tsalwa.	Vuswikoti byo ka byi nga enelangi 0 – 2½ wa timaraka	-A swi olovi ku vona loko nhlokomhaka yi kaneriwile. -Ku pfumaleka ka vumbhoni bya nkunguhato. -Ku pfumaleka ka tindzimana to twisiseka. -Ririmi ro tsana. -Xitayili na thoni leswi hoxekeke.

MAAVELO YA TIMARAKA:

VUNDZENI	(V)	=	25
XIVUMBEKO NA RIRIMI	(XR)	=	<u>10</u>
			35

XIVUTISO XA 2: XIKAMBELANTWISISO

- 2.1 I Mpfuleni naswona u vulavula na Lefty.√√ (2)
- 2.2 A a beriwa leswi a byeleke Ntekele leswaku hi yena a vangeke rifu ra Rice ro tlumbiwa hi movha.√√√ (3)
- 2.3 A va ri varhandzani.√√ (2)
- 2.4 Mukamberiwa u ta nyika vonelo ra yena. Xik. A swi nga fanelangi. √ Mpfuleni a a vulavula ntiyiso.√√ (3)
- 2.5 I Walk-tall. √ U yile a ya xava tinyama na mabyalwa a tlhela a famba a rhamba vanghana va Lefty leswaku va ta tlangela na vona.√√√ (4)
- 2.6 Vultures.√√ (2)
- 2.7 - Ntekele, xona xivulavuri a xi loveriwile hi n'wana wa xona Rice loyi a a tlumbiwile hi movha.√
 - N'wa-Xitlhelani nsati wa xivulavuri a a lovile√ na yena endzhaku ko twa hi ta rifu ra n'wana wa yena kutani a khomiwa hi vuvabyi bya mbilu. √
 - Loyi a vulavulaka a a twa ku vava hikuva a a siyiwile hi vanhu vambirhi. √ (4)
- 2.8 A a ri n'wamabindzu wa mabazi.√√ (2)
- 2.9 Mukamberiwa u ta nyika miehleketo ya yena. Xik. Hi swona. √ Hambiloko xivulavuri xi vona nsati kumbe vana va xona va ri ekhombyeni, a xi nga cinci miehleketo ya xona.√√ (3)
- 2.10 Muluthanyi i Muzayiwe. √√ Hi yena loyi a nghenelelaka exikarhi ka vutomi bya Manayila na Ntekele.√√

KUMBE

- I Jamboti. √√ Hi yena a a endla leswaku Manayila a nga teki swileriso swa tata wa yena. √√ (4)
- 2.11 Ku hlawulela vana vutomi swi na khombo.√√√ (3)
- 2.12 Loyi a a ri na ntlimbo i Ntekele hikuva n'wana wa yena a a ala ku tekiwa hi Muzayiwe loyi a a ta n'wi pfuxela bindzu ra yena.√√√

KUMBE

Loyi a a ri na ntlimbo i Manayila hikuva a sindzisiwa ku tekiwa hi munhu loyi a a ri mukhalabya naswona a nga n'wi rhandzi. √√√ (3)

[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA A: 35

XIYENGE XA B: NTLANGU**BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele****XIVUTISO XA 3: XITSALWANA****1. Ximunhuhatwankulu**

- Ximunhuhatwankulu i ximunhuhatwa lexi nga na ku navela ko karhi, hileswaku xitori xi rhendzeleka eka xona. Munhu loyi u na ntlimbo, hi yena a kayakayaka ku kuma xitshunxo. ✓✓✓
- Mathebula hi yena ximunhuhatwankulu eka ntlangu lowu. Mathebula a a navela ku va na ndyangu wa kahle kambe a swi nga n'wi oloveli hikuva nsati wa yena Makhanana a a ri dlakuta. ✓✓✓
- Makhanana a a rhandzana na Gezani, ndhuna ya le swikwengeni, a tlhela a rhandzana na n'anga Mavundza. ✓✓✓

2. Xisihalali

- Ximunhuhatwa lexi sivelaka ximunhuhatwankulu ku fikelela ku navela ka xona. ✓✓✓
- Xisihalali i Gezani Maluleke, ndhuna ya le swikwengeni loyi a a rhandzana na Makhanana, leswi siveleke Mathebula ku tshama na nsati wa yena hi ku rhula. ✓✓✓
- Xisihalali xin'wana i n'anga Mavundza loyi a a rhandzana na Makhanana nsati wa Mathebula. Rirhandzu leri ri endle leswaku va hambanela makumu. ✓✓✓ (Miehleketo yin'wana yi ta amukeleka. Xik. Makhanana a nga ha tekiwa tanihi xisihalali ntsena loko mudyondzi a kota ku seketela.)

3. Muluthanyi

- Ximunhuhatwa lexi endlaka leswaku ku va na dzolonga exikarhi ka ximunhuhatwankulu na xisihalali. ✓✓✓
- Muluthanyi i Makhanana, hikuva hi yena a endleke leswaku Mathebula a lwa na Gezani hi leswi a a rhandzana na Gezani. Makhanana u tlhela a endla leswaku ku va na dzolongo exikarhi ka Mathebula na Mavundza hikuva a a rhandzana na Mavundza. ✓✓✓
- Mavundza u chelerile Gezani xiganama leswaku vanhu va ta ku u dlayiwile hi swibakele swa Mathebula. ✓✓✓ (Miehleketo yin'wana yi ta amukeleka. Xik. Gezani na Mavundza va nga tekiwa tanihi valuthanyi ntsena loko mudyondzi a kota ku seketela.)

Nhungu wa timhaka kambe mhaka yo hetelela yi ta averiwa mune wa timaraka.

[35]

Landzelela rhubiriki ya maavelo ya timaraka lama tirhisiweke eka XIVUTISO XA 1.

XIVUTISO XA 4: XIKAMBELANTWISISO

- 4.1 Mathebula a a byerile Makhanana hi timhaka ta leswi a a byeriwile swona swa leswaku Makhanana u rhandzana na vavanuna vo tala. Se Makhanana a a lava leswaku mbilu ya Mathebula yi ta wa na leswaku a ta n'wi tshemba. √√ (2)
- 4.2 I Gezani na Mavundza. √√ (2)
- 4.3 I Gezani. √√ (2)
- 4.4 U vule leswaku xi n'wi vengisa hi swigangu swa le ntirhweni. √√ (2)
- 4.5 A va rhandzana. √√ (2)
- 4.6 A va ri ehansi ka murhi lowu a wu ri kusuhi na muti wa Mavundza. √√ (2)
- 4.7 N'anga yi lerisile Makhanana na nsati wa noni ku ya rhwala khuwana rin'wana exigurumbanini√ hikuva lero sungula a ri lava ku hela. √ Ndhuna yi va landzile hi le ndzhaku, √ kutani yi byela Makhanana leswaku u ta yi kuma ehansi ka murhi. √ Endzhaku ka loko va heleketile byalwa, Makhanana u yile laha ndhuna a yi ri kona. √ (5)
- 4.8 N'wa-Ridonga a a ri mana wa Makhanana, nsati wa Mathebula. √√ (2)
- 4.9 Mathebula u yile eka hosi Magamana a ya kombela leswaku Makhanana a nga dlayiwi. √√ (2)
- 4.10 Ina, xi amukeriwile, Makhanana a nga dlayiwangi. √√ (2)
- 4.11 Exiya-u-nga-vuyi. √√ (2)
- 4.12 U n'wi nyikile nsimu yo kula ku tlula masimu hinkwawo ya vanhu va tiko naswona nsimu leyi a yi ta rimiwa hi vanhu hinkwawo va Hosi lembe rin'wana na rin'wana. Mbewu a a ta nyikiwa yona hi Hosi. √√√ (3)
- 4.13 Loko tihuku ti sungula ku khandziya mirhi. √√ (2)
- 4.14
- Mamburu. √
 - Mazibuko. √
 - Macha-vavasati√
 - Mabokoro. √
 - Nguyuza. √

(5)
[35]

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

NDZI NA TIMFANELO – SJ Malungana na NJ Maluleke

XIVUTISO XA 5: NDZI NA TIMFANELO – SJ Malungana

Mahanyelo ya Makungu Mugweni loko a ri exikolweni.

- Hanyelo ra Makungu a ri hlambisa timbilu no pandzisa vadyondzisi tinhloko. ✓✓✓
- Loko vadyondzisi va ringeta ku n'wi kombisa no n'wi tshinya, yena a a vula leswaku u na timfanelo to endla leswi a swi rhandzaka. ✓✓✓
- A a vula leswaku yena a nga ha lavi ku hanya eka Afrika-Dzonga wa ntshikelelo. ✓✓✓
- A a nga tsakeli ku tsala mitirho ya xikolo, loko a nyikiwile ntirho o teka tibuku ta vana van'wana a endla hi ku kopunula kunene. ✓✓✓
- Eka vana va ka ntangha khume a a ri yena wo xwa ngopfu exikolweni. ✓✓✓
- Loko ku ri ku khoma nkarhi wo nghena xikolo swona a swi tsandza, mikarhi hinkwayo a fika hi ku hlwela. ✓✓✓
- Hi nkarhi wa xikambelo yena a a tsala a khomile xijumbana. ✓✓✓
- Loko vadyondzisi va ringeta ku n'wi tekela phepha ro hlamulela eka rona a a vula leswaku u ta yisa hi nkarhi wa yena. ✓✓✓✓

Nhungu wa timhaka kambe mhaka yo hetelela yi ta averiwa mune wa timaraka.

[35]

Landzelela rhubiriki ya maavelo ya timaraka lama tirhisiweke eka XIVUTISO XA 1.

XIVUTISO XA 6: XIKAMBELANTWISISO**U NGA HLAWULI NDLUWA U SIYA HOVE – NJ Maluleke**

- 6.1 Rirhandzu ✓✓ na Mabihana ✓✓ (4)
- 6.2 Chiawelo. ✓✓ (2)
- 6.3 Mabihana. ✓✓ (2)
- 6.4
- Endzhaku ka loko a ta va a onhile ntombi ya ka Madonsi, mana wa yena u tsandzekile ku amukela nandzu lowu a wu vangeke. ✓
 - Ku fikile laha mana wakwe a n'wi hlongoleke ekaya. ✓
 - Loko a ri karhi a famba kwalomu tindleleni, u thumbiwile hi mininjhere wa kontiraka yo aka. ✓
 - U n'wi tekile a ya tshama na yena nkarhinyana ekaya ka yena. ✓
 - Endzhaku u fambile na yena laha kontiraka ya yena a yi ri na ntirho kona eCape Town laha a fikeke a n'wi nyika ntirho. ✓ (5)
- 6.5 Tirhani a a khomiwa hi voko ra nsimbi✓, a tekiwa tanihi mbyana, ✓ mpahla a a nga xaveriwi✓, a ambala mpahla yo rhurheriwa kunene. ✓ (4)
- 6.6
TSAKANI	TIRHANI
• A a ambala swiamabalo leswinene swa xikolo. ✓	• A a nga ambali swiambalo swa kahle. ✓
• A a nga tirhi kahle etidyondzweni ta yena. ✓	• A a tshama a kume xiyimo xo sungula. ✓
• U hlawule ku teka tidyondzo ta ntivombango. ✓	• U hlawurile tidyondzo ta sayense. ✓
• U pasile hi xiyimo xa le hansi. ✓	• U pasile hi xiyimo xa le henhla. ✓
- (8)
- 6.7 A a vona leswi Tirhani se a nga hlovisa xiswona, a ehleketa na leswi a a hamba a n'wi endla swona loko a ha ri ntsongo. ✓✓ (2)
- 6.8 Ku va kokwana wa yena a n'wi endlela swilo hinkwaswo swi endle leswaku a tsandzeka ku gingiriteka etidyondzweni ta yena. ✓✓
Na loko se a pasile ntangha khume a a nga ri na mhaka na ku lava ntirho. ✓✓ (4)
- 6.9 Loko u ri na vana va nyike rirhandzu ro fana. ✓✓ (2)
- 6.10 Tsakani i "hove" kasi Tirhani i "ndluwa". ✓✓ (Tirhani hi yena a a endleriwa leswinene ku tlula Tsakani.) (2)

[35]**NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35**

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**XIVUTISO XA 7: JAHA-MUKHALABYE – TA Ngope**

- 7.1 Xi vulavula hi jaha leri a ri hanya tanihi vakhalabye ri tlhela ri languteka tanihi hi vona $\sqrt{\quad}$, ri tshama ri ri karhi ri nwa byalwa $\sqrt{\quad}$ na ku hlamba ri nga hlambi $\sqrt{\quad}$. Jaha leri a ri tsandziwile na hi xikolo. $\sqrt{\quad}$ (4)
- 7.2 Swi herile. $\sqrt{\sqrt{\quad}} \frac{1}{2}$ (2½)
- 7.3 Mambvharambvvara/khwaxa. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ (2)
- 7.4 Leswaku a nga hlambi. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ (2)
- 7.5 A hi swona. Dyondzo yi n'wi landzurile./Xikolo xi n'wi tsandzile./U tshikile xikolo. $\sqrt{\sqrt{\quad}} \sqrt{\quad}$ (3)
- 7.6 Munhu wo nwa ngopfu byalwa. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ (2)
- 7.7 Ku hanya hi swipyopyi swi na khombo. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ (2)
- [17½]**

XIVUTISO XA 8: XINKANKANKA XA LE NKANDLA – KJ Ngobeni

- 8.1 Yi kombisa leswaku Jacob Zuma i munhu wa matimba lamakulu. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ (2)
- 8.2 I munhu loyi a nga endzela matiko yo tala. $\sqrt{\sqrt{\quad}} \frac{1}{2}$ (2½)
- 8.3 Vondlo i n'wana wa xinyenyana. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ Eka xitlhokovetselo ku kombisiwa leswaku vandla ra ID ra ha ri ritsongo. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ (4)
- 8.4 Xibakela. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ (2)
- 8.5 Ku tindhundhuzela/tithemendela/tidzunisa. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ (2)
- 8.6 Swi vula ku fambisa vanhu. $\sqrt{\sqrt{\quad}}$ (2)
- 8.7 "Va dzahisana fole ngi i hosi na ndzisana." $\sqrt{\sqrt{\sqrt{\quad}}}$ (3)
- [17½]**

